

ΙΣΛΑΜΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ, ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο χρονικό διάστημα από 14 έως 22 Απριλίου 1999 οι μαθητές του 7^{ου} Γυμνασίου Ηρακλείου Κρήτης και του Ενιαίου Λυκείου Γλαύκης, οι οποίοι στο σύνολό τους είναι μουσουλμανόπαιδες από τη Δυτική Θράκη, υλοποίησαν, στα πλαίσια των Προγραμμάτων Κινητικότητας, τα οποία χρηματοδοτούνται από το Επιχειρησιακό Πλαίσιο Εκπαίδευσης και Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης, και με τη συνδρομή και στήριξη του Τμήματος Ιστορίας του Ιονίου Πανεπιστημίου και του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του ΑΠΘ. Πρόγραμμα με Θέμα : **Ισλαμικά Μνημεία Ανατολικής, Κεντρικής Μακεδονίας και Θεσσαλίας: Δημιουργία Ηλεκτρονικής Τράπεζας Δεδομένων.**

Οι μαθητές και οι μαθήτριες των δύο σχολείων επισκέφθηκαν και κατέγραψαν τα μνημεία στις περιοχές της Δράμας, των Σερρών, των Γιαννιτσών, της Έδεσσας, της Βέροιας, της Ελασσόνας, του Τιρνάβου, της Λάρισας, των Τρικάλων, των Φαρσάλων, των Τεμπών, της Θεσσαλονίκης και της Καβάλας κάτω από την επίβλεψη και καθοδήγηση του κ. Παρασκευά Κονόρτα, Αναπληρωτή Καθηγητή της Ιστορίας των Θεσμών του υπό Οθωμανική Κυριαρχία Ελληνισμού στο Ιόνιο Πανεπιστήμιο, ο οποίος συμμετείχε σε όλη τη διάρκεια του Προγράμματος, βοηθώντας τα παιδιά στη συλλογή, αξιολόγηση και αξιοποίηση ιστορικών μαρτυριών.

Βασικοί στόχοι του προγράμματος ήταν: Η δημιουργία των απαραίτητων όρων και των αναγκαίων προϋποθέσεων συνεργασίας ανάμεσα σε πληθυσμιακές ομάδες με ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά ώστε αφενός μεν να ξεπεραστούν στερεότυπα, προλήψεις και αντιπαλότητες που καλλιεργούνται από στάσεις εμφανούς ή αφανούς υποτίμησης του διαφορετικού και αφετέρου να εξασφαλιστεί η αποδοχή της πολιτισμικής ετερότητας μέσα από την πρόσληψη κοινών εμπειριών με τη μελέτη κοινών θεμάτων.

Και ακόμα

Η διαμόρφωση στάσεων, αξιών και συναισθημάτων ενδιαφέροντος προς τα μνημεία και την ιστορία που τα περιβάλλει ώστε να δημιουργηθούν κίνητρα για την μελέτη, προστασία και ανάδειξή τους.

Σήμερα έχουμε την τιμή και τη χαρά να φιλοξενούμε τον κ. Παρασκευά Κονόρτα

Εκ μέρους των καθηγητών και των μαθητών που πήραν μέρος στο πρόγραμμα θέλω να ευχαριστήσω την κ. Χρυσούλα Τζομπανάκη υπεύθυνη της εφορίας νεωτέρων μνημείων του νομού μας που δέχτηκε να έρθει στο σχολείο και να ενημερώσει τα παιδιά σχετικά με τα μνημεία που θα μελετούσαν.

Τον Διευθυντή του σχολείου μας κ. Λάμπρο Παπαδογιαννάκη για την θερμή του συμπαράσταση

Το σύλλογο γονέων και κηδεμόνων του 7^{ου} Γυμνασίου που η βοήθειά του είναι πάντα ουσιαστική.

Την κ. Μουστεράκη Σοφία για τις οδηγίες της σε τεχνικά θέματα του προγράμματος

Εσάς όλους που μας τιμάται με την παρουσία σας.

Και ιδιαιτέρως τον κ. Δραμουντάνη υπεύθυνο της Τεχνικής Στήριξης και Διαχείρισης του Εθνικού Ιδρύματος Νεότητας ο οποίος θα μας απευθύνει ένα σύντομο χαιρετισμό

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

ΣΕΡΡΕΣ: ΖΙΝΤΖΙΡΛΙ ΤΖΑΜΙ

Το Ζιντζιρλί τζαμί βρίσκεται στο νοτιοανατολικό τμήμα της πόλεως των Σερρών, νότια της Πλατείας Εμπορίου, πάνω στην οδική αρτηρία που οδηγεί στη συνοικία του Προφήτη Ηλία (που παλαιότερα ονομαζόταν συνοικία των αμαξάδων, «αραμπατζήδων»). Η ανέγερσή του τοποθετείται κατά το τελευταίο τέταρτο του 16^{ου} αιώνα.

Το κτίριο εσωτερικά έχει μια, τετράγωνη στην κάτοψη της, θολοσκέπαστη αίθουσα προσευχής η οποία περικλείεται από δύο πλάγια κλίτη. Ο θόλος της κεντρικής αίθουσας, ο οποίος στη βάση του καταλήγει σε οκτάγωνο, στηρίζεται σε έξι υποστυλώματα καθώς επίσης και στους δύο κάθετους στο μιχράμπ τοίχους. Στη βάση του ο θόλος φέρει διακόσμηση με μουκαρνάς. Εκτός από τον κεντρικό θόλο του τζαμιού υπάρχουν περιμετρικά δεκατέσσερις σκαφοειδείς θόλοι. Στο εσωτερικό όλων των θόλων διασώζονται ίχνη από το ζωγραφικό διάκοσμο του μνημείου. Διασώζονται τόσο το μιχράμπ που φέρει διακόσμηση με μουκαρνάς όσο και το μιμπάρ που είναι κατασκευασμένο με πέτρα. Το μιμπάρ διασώζει και το γλυπτό διάκοσμό του, εκτός του ενός από τα δύο παραπέτα στο πάνω τμήμα του. Στο κτίριο υπάρχει εξώστης σε σχήμα ανεστραμμένου Π, ο οποίος καλύπτει το χώρο πάνω από τα κλίτη και τον τοίχο της εισόδου.

Ο εξώστης στηρίζεται σε μια σειρά από κίονες από λαξευτή πέτρα και η πρόσβαση σε αυτόν γίνεται από δυο κυκλικά πέτρινα κλιμακοστάσια που βρίσκονται εκατέρωθεν της εισόδου. Δύο σειρές από παράθυρα, μια στο ισόγειο του κτιρίου και μια στο ύψος του εξώστη, εξασφαλίζουν το φωτισμό του χώρου. Τα παράθυρα του ισογείου είναι παραλληλόγραμμα με χαμηλά τόξα στο επάνω τμήμα τους ενώ αυτά του πρώτου ορόφου με οξυκόρυφα τόξα. Εκτός από τα παράθυρα αυτά, στον τοίχο που βρίσκεται το μιχράμπ και πάνω από αυτό, στο ύψος της επάνω σειράς των παραθύρων, υπάρχει στρογγυλός φεγγίτης (μάτι του ελέφαντα). Όλα τα παράθυρα, εκτός αυτών που βρίσκονται στο πάνω μέρος του τοίχου του μιχράμπ, είναι καγκελόφραχτα.

Στην είσοδο του τζαμιού υπάρχει στοά με πέντε θόλους εκ των οποίων ο μεσαίος, στρογγυλός στην κάτοψή του, είναι πιο υπερυψωμένος από τους υπόλοιπους τέσσερις που βρίσκονται ανά δύο πλευρικά του και είναι σκαφοειδείς. Η στοά στηρίζεται σε έξι κίονες, οι οποίοι φέρουν κιονόκρανα με ρομβοειδή διακόσμηση. Όλοι οι θόλοι του κτιρίου είναι σκεπασμένοι με φύλλα μολύβδου.

Δεν διασώζεται ο μιναρές, η κρήνη, πιθανές άλλες στοές στον αύλειο χώρο αλλά ούτε και το νεκροταφείο που υπήρχε.

Σήμερα στο μνημείο διεξάγονται εργασίες συντήρησης και σύμφωνα με τον προγραμματισμό της 12^{ης} Εφορίας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων «ως το Δεκέμβριο του 1999 ... το μνημείο δύναται να καταστεί επισκέψιμο και να ενταχθεί στο πολιτιστικό γίνεσθαι της σύγχρονης πόλης».

ΣΕΡΡΕΣ: ΜΕΧΜΕΤ ΜΠΕΗ ΤΖΑΜΙ

Ο Μεχμέτ Μπέης, γιος του Μεγάλου Βεζίρη Αχμέτ Πασά και γαμπρός του σουλτάνου Βαγιαζήτ του Β΄, ανήγειρε στην ανατολική πλευρά της πόλης των Σερρών στα 1492-1493 ιμαρέτ από το οποίο σήμερα διασώζονται το τζαμί, τμήματα του περιβόλου, μια κρήνη, η είσοδος του συγκροτήματος καθώς και κάποιοι λουτρικοί χώροι. Το τεράστιο αυτό σε έκταση συγκρότημα αποτελούσε και σημείο αναφοράς ρωμαϊκής συνοικίας: για αυτό το λόγο διασώζεται ως τις ημέρες μας η κλήση του και ως Αγία Σοφία. Η γειτνίαση του κτιριακού συγκροτήματος με το ρέμα των Αγίων Αναργύρων στάθηκε η βασική αιτία της ερήμωσής του, εξαιτίας της άμμου που το κατάχωσε.

Το τζαμί, που στην κάτοψή του έχει σχήμα ανεστραμμένου Ταν, έχει μια κύρια τετράγωνη στην κάτοψή της, θολοσκέπαστη αίθουσα προσευχής που απολήγει στα νοτιοανατολικά σε εξάγωνη λατρευτική κόγχη (μικράμπ). Ο θόλος του τζαμιού καταλήγει στη βάση του σε οκταγωνικό τύμπανο το οποίο επικάθεται στους τέσσερις τοίχους του κτιρίου. Εκατέρωθεν της κύριας αίθουσας προσευχής υπάρχουν δυο, πολύ μικρότεροι σε διαστάσεις, βοηθητικοί χώροι σκεπασμένοι με χαμηλά σταυροθόλια. Ο φωτισμός της κύριας αίθουσας προσευχής επιτυγχάνεται με μια σειρά από παράθυρα εκ των οποίων άλλα (κυρίως αυτά του ισογείου) είναι παραλληλόγραμμα ενώ αυτά των επάνω σειρών τοξοειδή με οξυκόρυφα τόξα.

Στην είσοδο του τζαμιού υπάρχει στοά που στηρίζεται σε κίονες. Η στοά είναι θολοσκέπαστη με το μεσαίο από τους θόλους της είναι πιο υπερυψωμένο από τους υπόλοιπους. Οι θόλοι αυτοί είναι κατασκευασμένοι με τούβλα και σκεπασμένοι με κεραμίδια.

Οι κίονες της στοάς φέρουν κιονόκρανα με γλυπτό διάκοσμο μουκαρνάς. Ο μιναρές του τζαμιού δεν διασώζεται.

Από τα υπόλοιπα κτίρια του μνημειακού συγκροτήματος, μέρος του οποίου ήταν το παραπάνω τζαμί, διασώζονται ίχνη από το νεκροταφείο, λουτρικοί χώροι, τμήματα του περιβόλου, η κρήνη και η είσοδός του, η οποία έχει μνημειακή μορφή.

Σήμερα το Μεχμέτ Μπέη τζαμί βρίσκεται σε φάση αναστήλωσης. Οι εργασίες, όπως πληροφορούμαστε από το ενημερωτικό φυλλάδιο της 12^{ης} Εφορίας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, περιλαμβάνουν «α. απομάκρυνση της άμμου από το εσωτερικό και το προστώο, β. κατεδάφιση των σαθρών τμημάτων του προστώου, γ. μεταφορά των μαρμάρινων αρχιτεκτονικών μελών σε εργαστήριο, όπου συμπληρώνονται και συγκολλώνται, δ. επανατοποθέτησή τους και ε.

ανακατασκευή του τοξωτού επιστηλίου της πρόσοψης. Στη συνέχεια πρόκειται να ανακατασκευαστούν οι θόλοι και να απομακρυνθεί η άμμος από την περίμετρο του τεμένους αναδεικνύοντας ό,τι δυνατόν από το παλιό του μεγαλείο».

ΣΕΡΡΕΣ: ΜΠΕΖΕΣΤΕΝΙ

Το Μπεζεστένι βρίσκεται στην Κεντρική Πλατεία της πόλης των Σερρών και η ανέγερσή του τοποθετείται στα τέλη του 15^{ου} με αρχές του 16^{ου} αιώνα.

Πρόκειται για ένα μεγάλο, ορθογώνιο οικοδόμημα το οποίο σκεπάζουν έξι σφαιρικοί θόλοι που στηρίζονται σε οκτάγωνα τύμπανα που επικάθονται στους τέσσερις τοίχους της οικοδομής και σε δύο μεγάλους τετράγωνους πεσσούς στο εσωτερικό του. Οι θόλοι καλύπτονταν εξωτερικά με φύλλα μολύβδου τα οποία αργότερα αντικαταστάθηκαν με κεραμίδια. Στο κτίριο υπάρχουν τέσσερις εισοδοί, μια σε κάθε πλευρά. Ανάμεσα στις θύρες υπάρχει

στο ισόγειο μια σειρά από ανοίγματα στους τοίχους όχι ευθέα αλλά τεθλασμένα έτσι ώστε να

εξασφαλίζεται ο εξαερισμός του χώρου χωρίς όμως να είναι δυνατό στο διερχόμενο από το εξωτερικό του κτιρίου να δει μέσα σε αυτό. Μια σειρά από είκοσι έξι καγκελόφραχτα παράθυρα τοποθετημένα ανά οκτώ στις επιμήκειες πλευρές και ανά πέντε στις υπόλοιπες στο πάνω μέρος των τοίχων εξασφαλίζουν το φωτισμό στο εσωτερικό του κτιρίου. Οι τοίχοι του κτιρίου, οι οποίοι παρουσιάζουν εξαιρετικά επιμελημένη τοιχοδομία, έχουν εξωτερικά κλιμακωτή τομή. Η αλλαγή της αρχικής χρήσης του κτιρίου δεν μας επιτρέπει να κάνουμε λόγο για τον αριθμό των καταστημάτων που υπήρχαν εσωτερικά.

Σήμερα στεγάζει το Αρχαιολογικό Μουσείο των Σερρών και στο κτίριο κατά τη διάρκεια της επίσκεψής μας εκτελούνταν εκτεταμένες εργασίες συντήρησης.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

ΓΙΑΝΝΙΤΣΑ: ΤΕΜΕΝΟΣ/ΜΑΥΣΩΛΕΙΟ ΓΑΖΗ-ΕΒΡΕΝΟΣ

Βρίσκεται στο κέντρο της πόλης των Γιαννιτσών και ανεγέρθηκε στις αρχές του 15^{ου} αιώνα πάνω στον τάφο του Γαζή Εβρενός, ο οποίος πέθανε το 1417. Το κτίριο αποτελούσε ταυτόχρονα χώρο προσευχής (τζαμί) αλλά και προσκυνημάτος (μαυσωλείο). Πρόκειται για κάτι σύνηθες στην ισλαμική πρακτική, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για ιδιαίτερα σημαντικές προσωπικότητες στις οποίες είχαν αποδοθεί ιδιότητες αγιοσύνης.

Το τζαμί έχει σχήμα ανεστραμμένου Ταν, με δυο αίθουσες προσευχής σχήματος ορθογώνιου παραλληλογράμμου. Σε καμιά από αυτές δεν υπάρχει κεντρικός θόλος. Ο φωτισμός του κτιρίου επιτυγχάνεται με είκοσι δύο τοξοειδή, καγκελόφραχτα παράθυρα εκ των οποίων τα δεκαέξι βρίσκονται στην κύρια αίθουσα προσευχής. Δεν διασώζεται ο μιναρές, η κρήνη, ο περίβολος και το

νεκροταφείο που ενδεχομένως υπήρχαν αλλά ούτε και άλλα βοηθητικά κτίσματα.

Το κτίριο γνώρισε διαδοχικές οικοδομικές φάσεις. Από την αρχική φάση σώζεται η αρχική επιτύμβια στήλη που φυλάσσεται στις αποθήκες της 9^{ης} Εφορίας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων στη Θεσσαλονίκη.

Οι μεγαλύτερες επεμβάσεις τόσο στην όψη όσο και στο αρχικό σχέδιο του κτιρίου πραγματοποιήθηκαν κατά το 19^ο αιώνα με την προσθήκη πολλών νεοκλασικιστικών στοιχείων «με αποτέλεσμα», όπως σημειώνεται σε έγγραφο της 11^{ης} Εφορίας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, «να αλλοιωθούν τελείως όχι μόνο οι όψεις αλλά και το σχέδιο του».

Το μνημείο χρησιμοποιήθηκε για αρκετά χρόνια ως εκκοκκιστήριο βάμβακος με αποτέλεσμα να υποστεί παραπέρα επεμβάσεις από τις ανάγκες αναπροσαρμογής της χρήσης του που αλλοίωσαν ακόμη περισσότερο την αρχική του φυσιογνωμία.

Πρόσφατα απαλλοτριώθηκε από το Δήμο Γιαννιτών και προγραμματίζεται η αναστήλωσή του και η απόδοσή του σε χρήση ως μουσειακού χώρου.

ΓΙΑΝΝΙΤΣΑ: ΙΣΚΕΝΤΕΡ ΤΖΑΜΙ

Το Ισκεντέρ τζαμί ανεγέρθηκε πιθανότατα το 1490 από κάποιον απόγονο του Γαζή Εβρενός.

Εξαιτίας της μετατροπής του κτιρίου σε εκκοκκιστήριο βάμβακος το μνημείο έχει υποστεί σημαντικότερες επεμβάσεις με αποτέλεσμα να αλλοιωθεί ανεπανόρθωτα η φυσιογνωμία του (προσθήκη στον αρχικό οικοδομικό ιστό αρκετών βοηθητικών χώρων, κατασκευασμένων με σύγχρονα υλικά, περίφραξη του χώρου κ.ά.). Το γεγονός αυτό δεν επέτρεψε την είσοδό μας στο εσωτερικό και την πληρέστερη περιγραφή του μνημείου.

Εξωτερικά διακρίνεται ο θόλος πάνω από την κύρια αίθουσα προσευχής και τμήματα της τοιχοδομίας του: οι τοίχοι είναι χτισμένοι με πέτρες με ενδιάμεσες παρεμβλλόμενες ταινίες με πλίνθους, εξασφαλίζοντας στο κτίριο μεγαλύτερη στατικότητα σε περίπτωση σεισμού.

Ο μιναρές, η κρήνη, το νεκροταφείο και όποιοι άλλοι βοηθητικοί χώροι δεν διασώζονται.

ΓΙΑΝΝΙΤΣΑ: ΛΟΥΤΡΑ (ΧΑΜΑΜ) ΚΑΙΑΦΑ

Βρίσκονται πολύ κοντά στο Τέμενος/Μαυσωλείο του Γαζή Εβρενός και η ανέγερσή τους τοποθετείται στον 15^ο αιώνα. Σύμφωνα με πληροφορίες λειτουργούσαν μέχρι τις αρχές του αιώνα μας.

Το κτίριο έχει υποστεί ποικίλες αλλοιώσεις εξωτερικά ενώ δύο από τις πλευρές του τις έχουν αποκρύψει νεώτερα κτίσματα. Οι είσοδοί του είναι χτισμένες και για αυτό το λόγο δεν μπορέσαμε να εισέλθουμε στο εσωτερικό του.

ΓΙΑΝΝΙΤΣΑ: ΠΥΡΓΟΣ ΤΟΥ ΡΟΛΟΓΙΟΥ

Πρόκειται για έναν ορθογώνιο Πύργο που ανεγέρθηκε το 1753-1754 από τον Σερίφ Αχμέτ, απόγονο του Γαζή Εβρενός.

Σήμερα διασώζεται ολόκληρος ο Πύργος αλλά χρήζει φροντίδας και αναστηλωτικών παρεμβάσεων για την αποκατάσταση των όποιων φθορών έχει υποστεί και την ανάδειξή του.

ΓΙΑΝΝΙΤΣΑ: ΑΧΜΕΤ ΜΠΕΗ ΤΖΑΜΙ

Το Τζαμί του Αχμέτ Μπέη ιδρύθηκε στο δεύτερο μισό του 15^{ου} αιώνα από τον εγγονό του Γαζή Εβρενός. Σήμερα βρίσκεται μέσα στο χώρο του στρατοπέδου Καψάλη.

Πρόκειται για ένα μικρών διαστάσεων τζαμί αποτελούμενο από μια, τετράγωνη στην κάτοψή της, θολοσκέπαστη αίθουσα προσευχής. Ο θόλος, που στηρίζεται σε οκταγωνικό τύμπανο, είναι κατασκευασμένος με τούβλα. Στο νοτιοανατολικό τοίχο του κτιρίου διασώζεται το μιχράμπ που φέρει την αρχική διακόσμηση με μουκαρνάς αλλά και μεταγενέστερες προσθήκες. Η κόγχη πλαισιώνεται από δύο παραστάδες οι οποίες καταλήγουν σε απλό κιονόκρανο. Επάνω τους στηρίζονται δύο άλλες παραστάδες που φέρουν ραβδώσεις. Στις παραστάδες στηρίζεται ευθύγραμμο επιστήλιο που διακοσμείται με οδοντωτή ταινία και πάνω σ' αυτό ελαφρύ τόξο που φέρει κι αυτό οδοντωτή ταινία. Ο ενδιάμεσος μεταξύ της κόγχης και των παραστάδων χώρος διακοσμείται στο επάνω τμήμα του με δυο απλούς ρόδακες. Μια ανάγλυφη ταινία διατρέχει περιμετρικά όλη την αίθουσα προσευχής. Μια σειρά από

παράθυρα εξασφάλιζαν το φωτισμό στο εσωτερικό του κτιρίου. Η κάτω σειρά παραθύρων είναι παραλληλόγραμμα και φέρουν στο επάνω τμήμα τους οξυκόρυφο τόξο. Τα παράθυρα της επάνω σειράς είναι μικρότερα και τοξοειδή. Τέσσερα παράθυρα βρίσκονται αντικρυστά στο οκτάγωνο τρουλαίο τύμπανο.

Το μιμπάρ δεν διασώζεται. Διασώζονται όμως ίχνη από το ζωγραφικό διάκοσμο του μνημείου με καλύτερα διατηρημένα τα μετάλλια με φράσεις από το Κοράνιο,

Σε αρκετά καλή κατάσταση σώζεται ο μιναρές του ο οποίος διατηρείται κατά το μεγαλύτερο ύψος του. Στη βάση του φέρει διακόσμηση με ρόμβους ενώ ο εξώστης είναι κι αυτός διακοσμημένος στη βάση του με μουκαρνάς.

Σήμερα το τζαμί βρίσκεται σε ερειπιώδη κατάσταση με ένα μεγάλο τμήμα του να έχει καταρρεύσει και προβάλλει επιτακτικά η ανάγκη της άμεσης αναστήλωσής του από τις αρμόδιες υπηρεσίες.

ΓΙΑΝΝΙΤΣΑ:ΜΑΥΣΩΛΕΙΟ (ΤΟΥΡΜΠΕΣ) ΑΧΜΕΤ ΜΠΕΗ ΕΒΡΕΝΟΣΟΓΛΟΥ

Ανεγέρθηκε στο δεύτερο μισό του 15^{ου} αιώνα και στέγαζε τον τάφο του Αχμέτ Μπέη, εγγονού του Γαζή Εβρενός.

Πρόκειται για ένα τετράγωνο στην κάτοψή του οικοδόμημα με πλευρές μήκους 8,80 μ. Οι τοίχοι του κτιρίου είναι κατασκευασμένοι με εξαιρετική επιμέλεια ενώ δέκα τοξοειδή παράθυρα εξασφαλίζουν το φωτισμό στο εσωτερικό του. Ο θόλος του κτιρίου, ο οποίος είναι κατασκευασμένος με τούβλα και φέρει σκεπή από κεραμίδια, στηρίζεται σε οκταγωνικό τύμπανο.

Το μνημείο βρίσκεται σε πολύ καλή κατάσταση και πρόσφατα παραχωρήθηκε στο ΥΠΠΟ για να αποτελέσει χώρο πολιτιστικών δραστηριοτήτων.

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: ΧΑΜΖΑ ΜΠΕΗ ΤΖΑΜΙ

Το Χαμζά Μπέη τζαμί βρίσκεται στη συμβολή των οδών Εγνατίας και Ε. Βενιζέλου Το μνημείο, όπως μας πληροφορούν οι δύο εντοιχισμένες σ' αυτό κτητορικές επιγραφές, γνώρισε τουλάχιστον δύο κατασκευαστικές φάσεις.

Το αρχικό κτίριο ανεγέρθηκε από την Χαφσά Χατούν, κόρη του στρατιωτικού διοικητή της πόλης Χαμζά Μπέη, στα 1467-1468. Ήταν ένα μονόχωρο τέμενος με μια, τετράγωνη στην κάτωσή της θολοσκέπαστη αίθουσα προσευχής. Ο θόλος στηρίζεται σε οκταγωνικό τύμπανο. Η είσοδος του κτιρίου βρισκόταν στα δυτικά και το μιχράμπ στον ανατολικό τοίχο του κτιρίου. Μια σειρά από τοξοειδή παράθυρα, εκ των οποίων τα οκτώ ανοίγονται περιμετρικά στο τύμπανο του τρούλου, εξασφαλίζουν το φωτισμό της αίθουσας.

Η αύξηση του πληθυσμού της πόλης επιβάλλει επεκτάσεις στο αρχικό κτίριο. Γνωρίζουμε ότι στα 1592 κάποιες από αυτές έχουν ήδη γίνει. Στις αρχές του 17^{ου} αιώνα το κτίριο καταστράφηκε.

Όπως πληροφορούμαστε από τη δεύτερη κτητορική επιγραφή ανακατασκευάστηκε στα 1620 από τον Καπιτζί Μεχμέτ Μπέη. Στο αρχικό τετράγωνο κτίριο προστέθηκαν δύο, ορθογώνιοι στην κάτωσή τους, χώροι, ένας στο βόρειο κι ένας στο νότιο τοίχο. Στο χώρο μπροστά από την είσοδο του κτιρίου προστέθηκε μια περιμετρική στοά η οποία στηρίζεται σε δέκα οκτώ κίονες. Η στοά καλύπτεται με ακανόνιστους σκαφοειδείς θόλους εκτός από τα σημεία εισόδου στο τζαμί και στην αυλή, που καλύπτονται με τρούλους. Οι τρούλοι αυτοί είναι πιο υπερυψωμένοι από τους υπόλοιπους σκαφοειδείς θόλους. Μ' αυτόν τον τρόπο δημιουργήθηκε στα δυτικά του κτιρίου μια αυλή, ακανόνιστου τετραπλεύρου σχήματος με εισόδους στα βόρεια και στα νότια.

Ο κεντρικός τρούλος του κτιρίου είναι σκεπασμένος με φύλλα μολύβδου και στην κορυφή του φέρει τμήμα του άλεμ ενώ οι υπόλοιποι θόλοι, όπως επίσης και η αυλή που πλέον έχει σκεπαστεί και αυτή με κεραμίδια. Ο μιναρές του τζαμιού δεν σώζεται.

Οι στεγασμένοι χώροι του τζαμιού και της αυλής για πολλά χρόνια στέγασαν τον κινηματογράφο Αλκαζάρ ενώ η στοά διαμορφώθηκε σε μια σειρά από εμπορικά καταστήματα. Εξαιτίας αυτών των χρήσεων το μνημείο υπέστη πολλές αλλοιώσεις της αρχικής του φυσιογνωμίας.

Σήμερα οι εσωτερικοί στεγασμένοι χώροι παραμένουν κλειστοί για το κοινό ενώ τα καταστήματα σιγά-σιγά απομακρύνονται και το κτίριο θα αποκατασταθεί.

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: ΛΟΥΤΡΟ (ΧΑΜΑΜ) ΤΟΥ ΜΠΕΗ

Το λουτρό (χαμάμ) του Μπέη, που βρίσκεται στη συμβολή των οδών Εγνατίας και Αριστοτέλους, χτίστηκε στα 1444 από το σουλτάνο Μουράτ Β', ο οποίος ήταν γνωστότερος με το όνομα Μπέης, από όπου πήρε και το όνομά του. Πρόκειται για το μεγαλύτερο από τα χαμάμ που διασώζονται στον ελλαδικό χώρο.

Πρόκειται για διπλό χαμάμ με το αντρικό και το γυναικείο τμήμα του να αποτελούν ενιαίο αρχιτεκτονικά σύνολο. Το αντρικό λουτρό, του οποίου η περιγραφή ακολουθεί, είναι μεγαλύτερο και πολυτελέστερο από το γυναικείο. Η είσοδος για το γυναικείο βρίσκεται στα βόρεια ενώ για το αντρικό στη νότια. Η θύρα, που στο επάνω μέρος της σχηματίζει ελαφρύ τόξο, βρίσκεται σε μια εσοχή

του νότιου τοίχου, η οποία εσοχή φέρει στο άνω τμήμα της γλυπτό διάκοσμο με μουκαρνάς. Διασώζεται επίσης πάνω από τη θύρα η κτητορική επιγραφή.

Η πρώτη αίθουσα, αυτή που προορίζεται για την απόδυση κι ένδυση των λουομένων, έχει στην κάτοψή της σχήμα οκταγωνικό και είναι θολοσκεπάστη. Εσωτερικά ο θόλος φέρει πλούσια διακόσμηση με φυτικά θέματα. Στην αίθουσα αυτή υπάρχει ξύλινος εξώστης, διαχωρισμένος σε επιμέρους τμήματα, που προορίζονταν κυρίως για την ανάπαυση των λουομένων. Πρόκειται για μεταγενέστερη κατασκευή αλλά σίγουρα υπήρχε εξώστης και στην αρχική φάση. Η πρόσβαση στον εξώστη γίνεται με μια ξύλινη σκάλα. Μια σειρά από τοξοειδή καγκελόφραχτα παράθυρα εξασφάλιζαν το φυσικό φωτισμό τη αίθουσας αυτής. Μια στενή δίοδος στα ανατολικά μας οδηγεί στην επόμενη αίθουσα.

Η δεύτερη (ψυχρή αίθουσα) που είναι μικρότερη από την προηγούμενη έχει κι αυτή σχήμα οκταγωνικό στην κάτοψή της και είναι θολοσκεπάστη. Ο θόλος καθώς επίσης και οι τοίχοι της αίθουσας φέρουν πλούσια ζωγραφική διακόσμηση. Μια σειρά από οπές στην κορυφή και στα τοιχώματα του θόλου εξασφαλίζουν τον άπλετο φωτισμό της αίθουσας. Στα βόρεια της αίθουσας ανοίγεται ένας μικρότερος ορθογώνιος χώρος που προοριζόταν μάλλον για το καθάρισμα των πετσετών. Μια στενή δίοδος στα ανατολικά μας οδηγεί στην επόμενη αίθουσα.

Η τρίτη αίθουσα (εσωτερικό λουτρό) είναι ο πιο εντυπωσιακός χώρος του χαμάμ. Πρόκειται για μια τετράγωνη στην κάτοψή της αίθουσα που διαμορφώνεται σταυρικά. Στο κέντρο της αίθουσας υπάρχει η «πέτρα της κοιλιάς», το υπερυψωμένο βάθρο όπου οι υπάλληλοι του χαμάμ έκαναν τις εντριβές στους λουόμενους. Στις τέσσερις κεραίες του σταυρού και στους επιμέρους παράπλευρους χώρους διασώζονται οι γούρνες. Ο χώρος σκεπάζεται με θόλους οι οποίοι στηρίζονται στους τοίχους της αίθουσας και στους τέσσερις πεσσούς που βρίσκονται στο κέντρο της. Οι πεσσοί αυτοί, στο σημείο που αρχίζει η καμπύλη της ασπίδας που δημιουργείται, φέρουν γλυπτό διάκοσμο με μουκαρνάς. Από τους θόλους της αίθουσας αυτής, ο κεντρικός, αυτός που βρίσκεται πάνω από την «πέτρα της κοιλιάς», είναι πιο υπερυψωμένος από τους υπόλοιπους. Η αίθουσα φέρει έντονα σημάδια από το ζωγραφικό διάκοσμο, κυρίως στο επάνω τμήμα της. Μια σειρά από οπές στους θόλους εξασφαλίζουν, όπως και στην προηγούμενη αίθουσα, τον άπλετο φωτισμό της. Μια μικρή είσοδος οδηγεί σ' έναν ορθογώνιο χώρο, ο οποίος προοριζόταν για το ιδιαίτερο λουτρό του σουλτάνου. Πρόκειται για ένα χώρο με εξαιρετικά πλούσιο ζωγραφικό και γλυπτό διάκοσμο με μουκαρνάς. Οπές στην οροφή, όπως και στις λοιπές αίθουσες του κτιρίου, εξασφαλίζουν το φυσικό φωτισμό του χώρου.

Εξωτερικά το κτίριο παρουσιάζει επιμελημένη τοιχοδομία ενώ όλοι οι θόλοι του είναι σκεπασμένοι με κοίλα κεραμίδια.

Το Μπέη Χαμάμ λειτουργούσε μέχρι το 1968, γνωστό με την ονομασία «Λουτρά ο Παράδεισος». Το 1972 περιήλθε στην Αρχαιολογική Υπηρεσία και σήμερα, μετά τα έργα αποκατάστασης του κτιρίου, αποτελεί χώρο ανοικτό για το κοινό.

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: ΑΛΑΤΖΑ ΙΜΑΡΕΤ Η ΙΣΑΚ ΠΑΣΑ ΤΖΑΜΙ

Το Αλατζά Ιμαρέτ βρίσκεται στη οδό Κασσάνδρου, στο ύψος της οδού Σοφοκλέους. Όπως μας πληροφορεί η κτητορική επιγραφή της εισόδου κτίστηκε από τον Ισάκ Πασά, Μεγάλο Βεζίρη των σουλτάνων Μωάμεθ Β΄ και Βαγιαζήτ Β΄. Το μνημείο αυτό ανήκει στην κατηγορία των τζαμιών του αντιστραμμένου Ταυ, τα οποία εκτός από τον κύριο χώρο της προσευχής είχαν στα πλάγια και άλλους

βοηθητικούς χώρους για την εξυπηρέτηση και άλλων λειτουργιών. Γι' αυτό το λόγο καταγράφεται και ως ιμαρέτ, δηλαδή πτωχοκομείο.

Το τζαμί έχει μια αίθουσα προσευχής, σχήματος ορθογωνίου παραλληλογράμμου με δύο μεγάλους θόλους που στηρίζονται σε οκταγωνικό τύμπανο. Διασώζεται το μιχράμπ του τζαμιού που φέρει διακόσμηση με μουκαρνάς. Το μιμπάρ δεν διασώζεται. Επίσης στην αίθουσα προσευχής υπάρχει εξώστης που προοριζόταν για τις γυναίκες. Ο φωτισμός της αίθουσας γίνεται με μια σειρά από τοξοειδή, οξυκόρυφα, καγκελόφραχτα παράθυρα. Το κτίριο διασώζει ίχνη από το ζωγραφικό του διάκοσμο.

Εκατέρωθεν της αίθουσας προσευχής υπάρχουν ανά δύο τέσσερις μικρότεροι θολοσκέπαστοι βοηθητικοί χώροι οποίοι εξυπηρετούσαν τις λειτουργίες του ιμαρέτ.

Στην είσοδο του κτιρίου υπάρχει στοά με πέντε θόλους εκ των οποίων ο μεσαίος είναι μικρότερος σε διάμετρο από τους υπόλοιπους αλλά πιο υπερυψωμένος. Η στοά στηρίζεται σε έξι κίονες. Η κύρια θύρα που βρίσκεται στα δυτικά του κτιρίου και σχηματίζει στο επάνω τμήμα της ελαφρύ τόξο περιβάλλεται από μνημειώδη είσοδο. Το επάνω τμήμα της εισόδου φέρει γλυπτό διάκοσμο με μουκαρνάς και την κτητορική επιγραφή. Όλοι οι θόλοι είναι μολυβδοσκέπαστοι.

Σήμερα το κτίριο αποκαταστάθηκε και χρησιμοποιείται από το Δήμο Θεσσαλονίκης ως εκθεσιακός χώρος.

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: ΛΟΥΤΡΟ (ΧΑΜΑΜ) ΓΙΑΧΟΥΝΤΙ

Βρίσκεται στη συμβολή των οδών Βασιλέως Ηρακλείου, Κομνηνών και Φραγκίνης. Κτίστηκε πιθανόν κατά το πρώτο μισό του 16^{ου} αιώνα από κάποιον Χαλήλ Αγά. Ονομάστηκε Γιαχουντί Χαμάμ επειδή βρισκόταν στην εβραϊκή συνοικία. Επίσης αναφέρεται και με τα ονόματα «Παζαρί Κεμπίρ Χαμάμ»(Λουτρό της Μεγάλης Αγοράς), «Παζάρ Χαμαμί»(Λουτρό της Αγοράς) και «Καντινλάρ Χαμαμί»(Λουτρό των Γυναικών).

Πρόκειται για διπλό χαμάμ με τα δύο του μέρη, αντρικό και γυναικείο, σ' ενιαίο σύνολο. Οι αίθουσες των αντρών είναι μεγαλύτερες από τις αντίστοιχες των γυναικών.

Εξαιτίας των εργασιών συντήρησης και αποκατάστασης που πραγματοποιούνταν στο κτίριο από τις αρμόδιες Υπηρεσίες δεν κατέστη δυνατή η είσοδός μας στο εσωτερικό του. Η σύντομη περιγραφή που ακολουθεί αφορά μόνο στο εξωτερικό του μέρος.

Το κτίριο φέρει μια σειρά από θόλους οι οποίοι στεγάζονται σε οκταγωνικά τύμπανα. Οι θόλοι υψομετρικά δεν βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο όλοι τους αλλά βαθμιδωτά κατεβαίνουν από το βόρειο τμήμα προς το νότιο. Οι δύο μεγαλύτεροι και υψηλότεροι βρίσκονται στο βόρειο τμήμα του μνημείου και πρέπει να στέγαζαν την πρώτη αίθουσα του λουτρού, αυτή που προοριζόταν για την απόδυση κι ένδυση των λουομένων. Ένας θόλος βρίσκεται λίγο χαμηλότερα από τους δύο προηγούμενους ενώ μια σειρά από μικρότερους περιβάλλουν ολόκληρο το νότιο τμήμα του μνημείου. Αυτοί οι θόλοι πρέπει να στέγαζαν τη δεύτερη(ψυχρή αίθουσα) και τρίτη(κυρίως λουτρό) αίθουσα του χαμάμ.

Το λουτρό λειτούργησε μέχρι τις αρχές του αιώνα μας και στη συνέχεια στέγασε διάφορα καταστήματα. Στη βόρεια πλευρά του εγκαταστάθηκαν λουλουδάδικα, ονομασία με την οποία είναι γνωστό σήμερα το μνημείο, ενώ στην ανατολική του λειτουργούν μέχρι και τώρα δύο ταβέρνες.

Όπως προαναφέρθηκε το κτίριο βρίσκεται στη διαδικασία της αποκατάστασης και επίκειται η άμεση απομάκρυνση των εστιατορίων.

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: ΛΟΥΤΡΟ (ΧΑΜΑΜ) ΤΟΥ ΠΑΣΑ

Το Λουτρό του Πασά βρίσκεται στη συμβολή των οδών Πηνειού, Α. Κάλβου, και Π. Καρατζά, στην περιοχή βόρεια της Πλατείας Βαρδαρίου. Κτίστηκε στη δεκαετία του 1520-1530 από τον Τζεζερέ Ζαντέ Κοτζά Κασήμ Πασά.

Το κτίριο αποτελείται από δύο τμήματα: το αρχικό κτίσμα ήταν μόνο λουτρό αλλά αργότερα μετατράπηκε σε διπλό αφού προηγουμένως έγιναν οι

αναγκαίες οικοδομικές επεκτάσεις. Το παλαιό τμήμα χρησιμοποιήθηκε για τις γυναίκες ενώ το νεότερο για τους άνδρες. Επειδή δεν κατέστη δυνατή η είσοδος μας στο εσωτερικό του κτιρίου η σύντομη περιγραφή που ακολουθεί αφορά μόνο στο εξωτερικό του μέρος.

Το βασικό κτίσμα του λουτρού είναι τετράγωνο στην κάτοψή του και σκεπασμένο με θόλο που στηρίζεται σε οκτάγωνο τύμπανο το οποίο επικάθεται στους τοίχους του κτιρίου σχηματίζοντας στις τέσσερις γωνίες της στέγης ισάριθμες αναβαθμίδες. Η θύρα, που στο πάνω τμήμα της φέρει ελαφρύ τόξο, περιβάλλεται από πέτρινο κυμάτιο. Στη σημείο άνωθεν της θύρας βρισκόταν εντοιχισμένη η κτητορική επιγραφή. Τα αρχικά παράθυρα του κτιρίου ήταν παραλληλόγραμμα, έφεραν δε στο επάνω τμήμα τους οξυκόρυφο τόξο. Στον ανατολικό τοίχο, αυτόν της οδού Κάλβου, υπάρχουν και άλλα μεταγενέστερα μάλλον ανοίγματα, ακανόνιστα τοποθετημένα, εκ των οποίων τα δύο είναι παραλληλόγραμμα και το άλλο τοξοειδές. Το κτίριο παρουσιάζει επιμελημένη τοιχοδομία και στο γείσο της στέγης καθώς επίσης και σ' αυτό του τρούλου φέρει διακοσμητική ταινία κατασκευασμένη με τούβλα.

Το βόρειο τμήμα του λουτρού είναι σαφώς χαμηλότερο από το υπόλοιπο κτίσμα και φέρει ριχτές στέγες στη δυτική πλευρά του και θόλους στην ανατολική του. Στο βόρειο τμήμα διακρίνονται οι στοές με το υπόκαυστο τμήμα του.

Το χαμάμ λειτουργούσε μέχρι το 1981 με την ονομασία «Λουτρά Φοίνιξ». Σήμερα παραμένει κλειστό και αναμένει την αποκατάστασή του από τις αρμόδιες υπηρεσίες.

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: ΓΕΝΙ ΧΑΜΑΜ

Το Γενί χαμάμ βρίσκεται στη συμβολή των οδών Κασσάνδρου και Αγίου Νικολάου, βόρεια της εκκλησίας του Αγίου Δημητρίου. Κτίστηκε το τελευταίο τέταρτο του 16^{ου} αιώνα από τον Χουσρέφ Κεντχουντά.

Το μνημείο ανήκει σε ιδιώτες και η σύντομη περιγραφή που ακολουθεί αφορά μόνο το εξωτερικό του μέρος.

Πρόκειται για διπλό χαμάμ με τα δύο του μέρη να αποτελούν ένα ενιαίο αρχιτεκτονικά σύνολο.

Το λουτρό λειτουργούσε μέχρι την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης το 1912. Στα 1919 περιήλθε στο Ελληνικό Δημόσιο και το 1937 αγοράστηκε από ιδιώτη ο οποίος το χρησιμοποίησε αρχικά ως αποθηκευτικό χώρο και στη συνέχεια το μετέτρεψε σε κινηματογράφο επιφέροντας σημαντικές μεταβολές στην αρχική του αρχιτεκτονική φυσιογνωμία τόσο εσωτερικά όσο και εξωτερικά. Οι δύο «δίδυμες» αίθουσες των αποδυτηρίων, οι οποίες φέρουν θόλο που στεγάζεται σε οκταγωνικό τύμπανο, ενοποιήθηκαν εσωτερικά με την κατεδάφιση του ενδιάμεσου τοίχου και στέγασαν τη χειμερινή αίθουσα του κινηματογράφου «Αίγλη» (ο οποίος λειτουργούσε μέχρι το 1978). Μια σειρά από τοξοειδή παράθυρα και στρογγυλούς φεγγίτες επιτρέπουν το φυσικό φωτισμό του χώρου. Οι υπόλοιποι χώροι του χαμάμ (ψυχρή αίθουσα, κυρίως λουτρό), που βρίσκονταν στο δυτικό τμήμα του, κατεδαφίστηκαν και ο χώρος που απελευθέρωσαν στέγασε το θερινό κινηματογράφο «Αίγλη».

Σήμερα στο χώρο του Γενί Χαμάμ στεγάζεται το μουσικό κέντρο «Αίγλη», το οποίο αξιοποιεί και το χώρο της αυλής.

ΕΔΕΣΣΑ: ΓΕΝΙ ΤΖΑΜΙ

Το Γενί Τζαμί, το οποίο κατασκευάστηκε κατά το 18^ο αιώνα, βρίσκεται στην παλιά πόλη της Έδεσσας.

Πρόκειται για ένα απλό μονόχωρο τέμενος που έχει μια αίθουσα προσευχής, τετραγώνου σχήματος, μ' ένα θόλο κατασκευασμένο με τούβλα, ο οποίος στηρίζεται σε οκτάγωνο τύμπανο που επικάθεται στους τέσσερις τοίχους του κτιρίου. Ο θόλος διασώζει τη διακόσμησή του: επιγραφή που περιτρέπει τη βάση του με φράσεις από το Κοράνιο και φυτικά θέματα. Διασώζεται επίσης στο νοτιοανατολικό τοίχο του τζαμιού η κόγχη του μιχράμπ χωρίς όμως το γλυπτό διάκοσμό της. Το μιμπάρ δεν διασώζεται. Ίχνη από θέσεις δοκαριών μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι στον τοίχο της εισόδου και στις δυο γωνίες του τοίχου του μιχράμπ, υπήρχε εξώστης. Ο χώρος φωτίζεται με τριάντα επτά τοξοειδή παράθυρα εκ των οποίων τα οκτώ βρίσκονται στο τύμπανο του θόλου.

Εξωτερικά, στην είσοδο του τζαμιού υπάρχει στοά με τρεις, οκτάγωνους στη βάση τους, θόλους κατασκευασμένους με τούβλα και σκεπασμένους με κεραμίδια. Η στοά αυτή στηρίζεται σε τέσσερις κίονες. Διασώζεται επίσης σε καλή κατάσταση ο μιναρές του τζαμιού, ο οποίος έχει έναν εξώστη.

Στον αύλειο χώρο δεν διασώζονται σήμερα άλλες στοές, ούτε κρήνη, περίβολος ή το νεκροταφείο που ενδεχομένως να υπήρχαν. Δίπλα στο τζαμί υπάρχει ένα παλιό κτίσμα που πιθανόν να έχει κάποια σχέση με αυτό.

Το κτίριο είναι σε αρκετά καλή κατάσταση και χρησιμοποιείται από την 11^η Εφορία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων ως Εργαστήριο Συντήρησης αρχαιολογικών ευρημάτων.

ΒΕΡΟΙΑ: ΟΡΤΑ ΤΖΑΜΙ

Το Ορτά τζαμί βρίσκεται στην παλιά πόλη της Βέροιας και η ανέγερσή του τοποθετείται το 16^ο αιώνα.

Το παραπάνω τζαμί αποτελείται από μια, τετράγωνη στην κάτοψή της, θολοσκεπάστη αίθουσα προσευχής.

Ο θόλος, στηρίζεται σε οκτάγωνο τύμπανο που επικάθεται στους τέσσερις τοίχους του κτιρίου και διασώζει τον εσωτερικό του διάκοσμο που είναι ο συνήθης για τα ισλαμικά τεμένη: επιγραφές με αποσπάσματα από το Κοράνιο και φυτικά θέματα ενώ σε μερικά σημεία φέρει και διακόσμηση με μουκαρνάς. Διασώζεται η κόγχη του μιχράμπ, όχι όμως και το μιμπάρ. Στο τζαμί δεν υπήρχε εξώστης. Ο φωτισμός του τζαμιού επιτυγχάνεται με δεκαπέντε οξυκόρυφα τοξοειδή παράθυρα, εκ των οποίων τα οκτώ βρίσκονται περιμετρικά στο τρουλαίο τύμπανο. Μερικά από αυτά είναι καγκελόφραχτα.

Εξωτερικά διασώζεται κατά το μεγαλύτερο τμήμα του ο μιναρές του τζαμιού ο οποίος φέρει διάκοσμο με γεωμετρικά σχήματα.. Ο μιναρές διαθέτει έναν εξώστη, ο οποίος στη βάση του έχει διακόσμηση με μουκαρνάς. Εξωτερικά ο θόλος είναι σκεπασμένος με κεραμίδια. Το τζαμί έχει δύο εισόδους.

Δεν υπάρχει στοά στο μπροστινό μέρος του κτιρίου ούτε διασώζεται η κρήνη, το νεκροταφείο και η περίβολος που ενδεχομένως να υπήρχαν. Στη βάση του μιναρέ διασώζεται ασίδα, που πιθανόν να ανήκει σε βοηθητική στοά ή άλλο κτίσμα.

Σήμερα το Ορτά Τζαμί χρησιμοποιείται από την 11^η Εφορία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων ως αποθηκευτικός χώρος.

ΒΕΡΟΙΑ: ΠΑΛΑΙΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΗ

Η Παλαιά Μητρόπολη της Βέροιας χτίστηκε κατά τον 11^ο αιώνα. Κατά τη διάρκεια του 14^{ου} αιώνα μετατράπηκε σε τζαμί.

Πρόκειται για ένα κτίριο του τύπου βασιλικής με δίρρηχτη στέγη στο κεντρικό κλίτος, το οποίο κατά τη μετατροπή του κτιρίου σε τζαμί αποτέλεσε την κεντρικά αίθουσα προσευχής. Το νότιο κλίτος του κτιρίου κατέρρευσε κι έκτοτε δεν ανοικοδομήθηκε. Κεντρικός ή μικρότεροι θόλοι δεν υπάρχουν. Ο φωτισμός στο εσωτερικό του κτιρίου επιτυγχάνεται με μια σειρά από τοξοειδή καγκελόφραχτα παράθυρα.

Στον αύλειο χώρο διασώζονται τμήματα του περιβόλου που περιέκλειε το κτίσμα και ο χτισμένος με τούβλα μιναρές που διατηρείται κατά το ήμισυ. Η κρήνη, οι στοές, το νεκροταφείο και τα άλλα βοηθητικά κτίσματα που ενδεχομένως υπήρχαν δεν διασώζονται.

Σήμερα το κτίριο ανήκει στην Αρχαιολογική Υπηρεσία και παραμένει κλειστό μέχρι την αποκατάστασή του.

ΒΕΡΟΙΑ: ΜΟΥΣΑ ΤΣΕΛΕΜΠΗ Η ΜΕΝΤΡΕΣΕ ΤΖΑΜΙ

Το Μουσά Τσελεμπή ή Μεντρεσέ τζαμί βρίσκεται στο κέντρο της Βέροιας, κοντά στην Πλατεία Ρολογιού. Το κτίριο γνώρισε δύο αρχιτεκτονικές φάσεις. Όπως πληροφορούμαστε από την κτητορική επιγραφή που διασώζεται ανεγέρθηκε από τον Μουσά Τσελεμπή, γιο του Ταμερλάνου, το 1415. Ανακατασκευάστηκε στα τέλη του 18^{ου}-αρχές του 19^{ου} αιώνα και τότε πρέπει να του αποδόθηκε η ονομασία Μεντρεσέ τζαμί, δηλαδή τζαμί με σχολείο. Εξάλλου ακριβώς δίπλα στο τζαμί λειτουργεί και σήμερα σχολείο.

Πρόκειται για ένα τέμενος με μια, τετράγωνη στην κάτοψή της, θολοσκέπαστη αίθουσα προσευχής. Ο θόλος της αίθουσας προσευχής, ο οποίος στη βάση του καταλήγει σε οκταγωνικό τύμπανο που επικάθεται στους τέσσερις τοίχους του κτιρίου, διασώζει τη διακόσμησή του που είναι η συνήθης στα ισλαμικά τεμένη: επιγραφές με αποσπάσματα από το Κοράνιο και φυτικά θέματα. Στο κτίριο δεν υπάρχουν άλλοι μικρότεροι θόλοι. Διασώζεται το μιχράμπ το οποίο φέρει επίσης διακόσμηση με μουκαρνάς κι επιγραφές από το Κοράνι. Το μιμπάρ δεν διασώζεται. Στο τζαμί δεν υπήρχε εξώστης. Ο

φωτισμός της αίθουσας επιτυγχάνεται με δεκατέσσερα τοξοειδή οξυκόρυφα παράθυρα εκ των οποίων τα τέσσερα βρίσκονται στη βάση του θόλου. Στην είσοδο του τζαμιού πρέπει να υπήρχε στοά αλλά μεταγενέστερες οικοδομικές ανακατασκευές έχουν αλλοιώσει αρκετά τη μορφή της και δεν μας επιτρέπουν την περιγραφή της.

Το κτίριο χρησιμοποιήθηκε για κάποιο χρονικό διάστημα μετά την απελευθέρωση της πόλης ως σχολείο. Οι μετατροπές της στοάς σε χώρους γραφείων πρέπει να τοποθετηθούν χρονολογικά σ' αυτή την περίοδο. Το τζαμί έχει δύο εισόδους: μια κεντρική στα βορειοδυτικά και μια μικρότερη στα βορειοανατολικά.

Στον αύλειο χώρο του τζαμιού δεν διασώζεται ο περίβολος και το νεκροταφείο που ενδεχομένως να υπήρχαν. Υπάρχει κρήνη αλλά είναι πολύ μεταγενέστερη κατασκευή. Διασώζεται όμως σε πολύ καλή κατάσταση ο μιναρές του τζαμιού, ο οποίος έχει βάση χτισμένη με πέτρες και κορμό με τούβλα. Φέρει έναν εξώστη που στη βάση του έχει γλυπτό διάκοσμο με μουκαρνάς. Διασώζεται επίσης το άλεμ στην κορυφή του μιναρέ.

Μολονότι το κτίριο διατηρείται σε αρκετά καλή κατάσταση σήμερα παραμένει κλειστό και μη επισκέψιμο.

ΒΕΡΟΙΑ: ΛΟΥΤΡΟ (ΧΑΜΑΜ)

Το συγκεκριμένο λουτρό (χαμάμ) βρίσκεται στο κέντρο της Βέροιας. Το κτίριο έχει επισκευαστεί το 1640, όμως η μελέτη της κατασκευής του υποδεικνύει ότι πρόκειται για παλαιότερο κτίσμα.

Πρόκειται για ένα διπλό χαμάμ με το αντρικό και το γυναικείο τμήμα ν' αποτελούν δύο ανεξάρτητα μεταξύ τους κτίρια όμοια όμως στην κατασκευαστική τους δομή και λειτουργία. Το κάθε τμήμα αποτελείται από τρεις αίθουσες: την αίθουσα των αποδυτηρίων, την ψυχρή αίθουσα και το εσωτερικό λουτρό.

Η πρώτη αίθουσα, αυτή που προορίζεται για την απόδυση, έχει στην κάτοψή της σχήμα ορθογωνίου παραλληλογράμμου και σ' όλο το μήκος των επιμηκών πλευρών της υπάρχει εσωτερικά ένα μεγάλο περβάζι, το οποίο εξυπηρετεί τις ανάγκες της ένδυσης-απόδυσης. Η αίθουσα είναι θολοσκέπαστη και ο θόλος, ο οποίος στηρίζεται στους τοίχους της, είναι κατασκευασμένος με τούβλα. Οκτώ καγκελόφραχτα παράθυρα στους τοίχους και μια οπή στην κορυφή του θόλου εξασφαλίζουν το φωτισμό της.

Η δεύτερη αίθουσα έχει στην κάτοψή της τετράγωνο σχήμα και είναι κι αυτή θολοσκέπαστη. Μια σειρά από οπές στο θόλο, ο οποίος στηρίζεται στους τοίχους της αίθουσας, εξασφαλίζουν το φωτισμό και στον εξαερισμό της.

Η Τρίτη αίθουσα είναι τετράγωνη κι αυτή στην κάτοψή της και θολοσκέπαστη. Ο θόλος, που στηρίζεται στους τοίχους της αίθουσας, φέρει όπως και στις προηγούμενες αίθουσες μια σειρά από οπές που εξασφαλίζουν το φωτισμό και τον εξαερισμό της. Στο κέντρο της αίθουσας διασώζεται το υπερυψωμένο βάθρο (πέτρα της κοιλιάς) όπου γίνονταν οι εντριβές από τους αρμόδιους υπαλλήλους του χαμάμ. Διασώζονται επίσης οι νιπτήρες.

Σήμερα το χαμάμ έχει αναστηλωθεί και χρησιμοποιείται από την 11^η Εφορία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων ως Εργαστήριο Συντήρησης.

ΘΕΣΣΑΛΙΑ

ΕΛΑΣΣΟΝΑ: ΤΖΑΜΙ

Το τζαμί της Ελασσόνας, του οποίου το όνομα αγνοούμε, ανεγέρθηκε το 16^ο αιώνα.

Πρόκειται για ένα μικρό τέμενος με μια, τετράγωνη στην κάτοψή της, θολοσκέπαστη αίθουσα προσευχής. Ο θόλος του τζαμιού στηρίζεται σε οκταγωνικό τύμπανο που επικάθεται στους τέσσερις τοίχους του κτιρίου. Μικρότεροι θόλοι δεν υπάρχουν. Το μιχράμπ, το οποίο διασώζεται, φέρει διακόσμηση με μουκαρνάς και φυτικά θέματα. Το μιμπάρ δεν διασώζεται. Στο συγκεκριμένο τζαμί δεν υπήρχε εξώστης. Ο φωτισμός του κτιρίου επιτυγχάνεται με δέκα οκτώ παράθυρα: τέσσερα τοξοειδή βρίσκονται στο τρουλαίο τύμπανο και τα υπόλοιπα δεκατέσσερα, τα οποία είναι παραλληλόγραμμα, εγγεγραμμένα σε οξυκόρυφο τόξο, είναι καγκελόφραχτα.

Προστώ, λοιπές βοηθητικές στοές και κρήνη δεν υπάρχουν. Γνωρίζουμε ότι υπήρχε νεκροταφείο το οποίο δεν διασώζεται σήμερα. Από το μιναρέ, ο οποίος είναι χτισμένος στο νοτιοδυτικό τοίχο, διασώζεται μόνο η βάση του που είναι πετρόκτιστη και διακοσμημένη με μουκαρνάς.

Το τζαμί έχει μια είσοδο στα βορειοδυτικά πάνω από την οποία υπάρχει επιγραφή. Ιδιαίτερο στοιχείο που αφορά τη στήριξη του τρούλου εξωτερικά αποτελούν οι τέσσερις τοξωτές αντηρίδες στις γωνίες της στέγης. Επιμελημένη παρουσιάζεται και η τοιχοδομία του κτιρίου.

Το τζαμί έχει ανακαινιστεί πρόσφατα και θα χρησιμοποιηθεί ως αρχαιολογικός χώρος.

ΤΥΡΝΑΒΟΣ: ΛΟΥΤΡΟ

Το όνομα και το έτος ανέγερσης του συγκεκριμένου λουτρού (χαμάμ) δεν γνωρίζουμε. Πρόκειται για ένα απλό λουτρό το οποίο λειτουργούσε ως ανδρικό και ως γυναικείο.

Η πρώτη αίθουσα, αυτή που προορίζεται για αποδυτήρια, έχει στην κάτοψή της σχήμα ορθογωνίου παραλληλογράμμου και είναι θολοσκέπαστη. Ο θόλος επικάθεται σε οκταγωνικό τύμπανο. Η δεύτερη αίθουσα (ψυχρή αίθουσα) δεν φέρει θόλο. Η τρίτη και πιο θερμή αίθουσα (εσωτερικό λουτρό) τετράγωνη στην κάτοψή της, είναι μικρότερη από τις προηγούμενες και φέρει κι αυτή θόλο που στηρίζεται, όπως και ο προηγούμενος, σε οκταγωνικό τύμπανο. Ο φωτισμός του κτιρίου επιτυγχάνεται με τις οπές στους θόλους και τα τέσσερα τοξοειδή παράθυρα που υπάρχουν.

Το παραπάνω λουτρό, αν κι έχει αναστηλωθεί πρόσφατα, παραμένει κλειστό.

ΤΡΙΚΑΛΑ: ΟΣΜΑΝ ΣΑΧ ΤΖΑΜΙ

Η χρονολογία ανέγερσης του τζαμιού Οσμάν Σαχ τοποθετείται κατά το 16^ο αιώνα, θεωρείται δε έργο του αρχιτέκτονος Σινάν.

Πρόκειται για ένα μεγαλόπρεπο οικοδόμημα το οποίο αποτελείται από μια, τετράγωνη στην κάτοψη της θολοσκέπαστη αίθουσα προσευχής. Ο θόλος, που έχει διάμετρο 18 μ. και ύψος 22,5 μ., στηρίζεται σε οκταγωνικό τύμπανο προσδίδοντας με το μέγεθός του εξαιρετική μεγαλοπρέπεια στο κτίριο. Διασώζεται το μιχράμπ το οποίο φέρει γλυπτό και ζωγραφικό διάκοσμο: η κόγχη του μιχράμπ

πλαισιώνεται από δυο απλές παραστάδες στο επάνω μέρος των οποίων στηρίζεται ευθύγραμμο επιστήλιο. Οι παραστάδες και το επιστήλιο φέρουν ίχνη ζωγραφικού διακόσμου. Στον ενδιάμεσο χώρο πάνω από την κόγχη του μιχράμπ αναπτύσσεται ανάγλυφος διάκοσμος με φυτικά θέματα. Το ανάγλυφο αυτό ήταν επιχρωματισμένο. Το μιμπάρ δεν διασώζεται. Στο βορειοδυτικό τοίχο του τζαμιού, στο χώρο πάνω από την είσοδο, υπάρχει ξύλινος εξώστης η πρόσβαση στον οποίο γίνεται από δύο ελικοειδείς κλίμακες που βρίσκονταν εκατέρωθεν της εισόδου. Ο φωτισμός του κτιρίου επιτυγχάνεται με τριάντα έξι καγκελόφραχτα παράθυρα. Ο βόρειος και νότιος τοίχος της αίθουσας (δηλαδή οι κάθετοι στον τοίχο του μιχράμπ) φέρουν τρεις σειρές από τρία παράθυρα. Από αυτά, εκείνα της κάτω σειράς είναι ορθογώνια παραλληλόγραμμα, καγκελόφραχτα, φέρουν δε στο επάνω τμήμα τους ανακουφιστικό οξυκόρυφο τόξο. Τα παράθυρα της μεσαίας σειράς είναι τοξοειδή. Η επάνω σειρά φέρει μόνο το μεσαίο παράθυρο τοξοειδές ενώ τα δύο παράπλευρα είναι στρογγυλά. Στο δυτικό τοίχο, όπου βρίσκεται και η είσοδος του τζαμιού, υπάρχουν δύο μόνο στο κάτω τμήμα του και παραπλεύρως των δύο κλιμάκων πρόσβασης στον εξώστη. Στο νότιο τοίχο υπάρχουν δυο ορθογώνια παράθυρα στην κάτω σειρά, εκατέρωθεν του μιχράμπ, ενώ στις άλλες σειρές η διάταξη των παραθύρων είναι όπως και στους κάθετους σε αυτόν τοίχους. Τέλος οκτώ τοξοειδή παράθυρα ανοίγονται περιμετρικά στη βάση του τυμπάνου.

Στην είσοδο του τζαμιού υπάρχει στοά που στηρίζεται σε έξι μαρμαρίνους κίονες οι οποίοι φέρουν κιονόκρανα με ρομβοειδή σχήματα και ρόδακες. Όλοι οι θόλοι του κτιρίου είναι σκεπασμένοι με φύλλα μολύβδου. Ιδιαίτερο στοιχείο που αφορά στη στήριξη του θόλου εξωτερικά αποτελούν τα τέσσερα ζεύγη τοξωτών αντηρίδων στις γωνίες της στέγης. Στο γείσο του τρούλου και σ' αυτό της στέγης υπάρχει διακοσμητική ταινία με τούβλα. Η οροφή της στοάς σχηματίζει πέντε θόλους. Το δάπεδο της είναι κατά 0,80 μ. υψηλότερο του εδάφους. Υπήρχε κρήνη και νεκροταφείο τα οποία όμως δεν σώζονται. Διασώζεται όμως στη βορειοδυτική γωνία του κτιρίου ο μιναρές του τζαμιού ο οποίος διατηρείται κατά το ήμισυ.

Σήμερα το τζαμί του Οσμάν Σαχ είναι αρχαιολογικός χώρος.

ΤΡΙΚΑΛΑ: ΜΑΥΣΩΛΕΙΟ (ΤΟΥΡΜΠΕΣ) ΟΣΜΑΝ ΣΑΧ

Στο πίσω μέρος του τζαμιού Οσμάν Σαχ και σε πολύ μικρή απόσταση από αυτό βρίσκεται κτισμένο το μαυσωλείο (τουρμπές) του Οσμάν Σαχ, κτήτορα του ομώνυμου τζαμιού στα Τρίκαλα.

Ο τουρμπές έχει σχήμα οκταγώνου και φέρει θόλο που στηρίζεται σε οκτάγωνο τύμπανο. Η είσοδος στο μαυσωλείο βρίσκεται στο βόρειο τοίχο και φέρει στο επάνω τμήμα της ελαφρύ τόξο, εγγράφεται δε μέσα σε αψίδα. Δύο σειρές από έξι παράθυρα έκαστη εξασφαλίζουν το

φωτισμό στο εσωτερικό του. Τα παράθυρα της κάτω σειράς είναι παραλληλόγραμμα και φέρουν στο επάνω τμήμα τους ανακουφιστικό τόξο. Αυτά της επάνω σειράς είναι μικρότερα και τοξοειδή. Ο νότιος τοίχος του κτιρίου, αυτός που βρίσκεται απέναντι από την είσοδό του, δεν έχει παράθυρα. Όλα τα παράθυρα είναι καγκελόφραχτα. Εξωτερικά ο θόλος είναι σκεπασμένος με φύλλα μολύβδου.

Σήμερα ο τουρμπές έχει συντηρηθεί και αποτελεί αρχαιολογικό χώρο.

ΠΛΑΤΥΚΑΜΠΟΣ: ΛΟΥΤΡΟ (ΧΑΜΑΜ)

Το λουτρό βρίσκεται στην πλατεία του χωριού Πλατύκαμπος, στα περίχωρα της Λάρισας. Τα όνομα και τη χρονολογία ανέγερσης του λουτρού αγνοούμε.

Πρόκειται για ένα μονό χαμάμ που αποτελείται από ένα μικρών διαστάσεων θολοσκέπαστο κτίσμα το οποίο διασώζεται σε ερειπιώδη κατάσταση: τμήματα των θόλων και των τοιχών έχουν καταρρεύσει. Φέρει την τυπική διάταξη των υπολοίπων λουτρών: αποδυτήρια, ψυχρή αίθουσα και κυρίως λουτρό. Οι

θόλοι του, οι οποίοι στηρίζονται σε οκτάγωνο τύμπανο, φέρουν, όπως και στα υπόλοιπα κτίρια αυτού του είδους, μια σειρά από οπές που εξασφαλίζουν το φωτισμό και τον εξαερισμό του χώρου.

Το μνημείο σήμερα βρίσκεται σε άσχημη κατάσταση και είναι αναγκαία η άμεση αποκατάσταση του από τις αρμόδιες υπηρεσίες.

